

't Inschrien

2019 / 2

Kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente

Colofon

't Inschrien is het kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Willy Ahlers, Jan Hinke,
Theo Leoné (hoofdredacteur) en
Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Geert Bekkering, Frans Broekhuis, Jan Hinke,
Theo Leoné, Addy Rietman, Adrie Strikker en
Nick C.C. Vos.

Redactieadres

OKThuis
Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Patrick Welman, voorzitter
Willem Wondergem, vicevoorzitter en penningmeester
Evert Ulrich, secretaris
Adrie Strikker-Hemmink, lid
Jan Morsink, lid
Hems Oude Munnink, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Rabo rek.nr: NL41 RABO 0129 5763 79

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl

Het abonnement is bij lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost per lid EUR 30,00, met partner EUR 35,00, jeugdleden tot 21 jaar EUR 15,00. Losse nummers zijn voor EUR 5,00 verkrijgbaar bij het secretariaat.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 15 juli 2019 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

Textielfabrikanten beboet voor te hoge lonen De rauwe wet van vraag en aanbod in 1945-1950 Nick C.C. Vos	3
Oud en nieuw protest in Twentse geveltekens Frans Broekhuis	10
Twentsche Courant van beste regiokrant tot magere boventitel Theo Leoné	13
De NBM nr.17, het verhaal achter de foto Addy Rietman, PopArchiefTwente	15
Frank Löwik (1956-2009), regionalist en wereldburger Jan Hinke en Geert Bekkering	19
Uit de collectie: Lakstempel coryfee Voltelen Adrie Strikker	25
In memoriam Janny Willemsen-Boers	27
Grasland Twente	27

Bijschrift foto voorpagina:

Popgroep The Rabbits, foto: Herman Mulstege.

Textielfabrikanten beboet voor te hoge lonen

De rauwe wet van vraag en aanbod in 1945-1950

Nick C.C. Vos

.....

De arbeidsverhoudingen in de Twents/Achterhoekse textiel de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog werden (net als elders in bevrijd Nederland) beheerst door het befaamde poldermodel – dat tegenwoordig op sterven na dood lijkt. Het polderen wordt doorgaans beschreven als een groot succesverhaal. Daardoor kon de wederopbouw toch voorspoedig en zonder noemenswaardige sociale spanningen verlopen? In Twente echter liepen de spanningen bij voortdurend hoog op. Met name het optreden van arbeidsters in de spinnerijen leidde na enkele jaren tot een gigantische inbreuk op de zogeheten geleide loonpolitiek. Zeer opmerkelijk dat in de literatuur zo weinig aandacht is voor deze geschiedenis.

Militair Gezag

De bevrijding van Twente in april 1945 leidde tot een ongekende feestvreugde. Vooral jonge vrouwen genoten met volle teugen van de herwonnen vrijheid. De overvloed aan aantrekkelijke jonge Canadese mannen grossierde in sigaretten, nylons, blikvoedsel en swingende dansmuziek. Het contrast met de verschrikkingen van de oorlog kon nauwelijks groter zijn. Wereldwijd kwamen tussen 1939 en 1945 naar schatting ruim 72 miljoen mensen om het leven. Ontzaglijke verwoestingen werden aangericht [1]. De Nederlandse joodse bevolking was grotendeels vermoord, ongeveer 400.000 arbeiders hadden onder erbarmelijke omstandigheden in de arbeidsinzet in Duitsland moeten werken en in de winter van 1944/45 kostte een ongekende hongersnood in het westen van het land vele duizenden het leven. Ook in Twente hadden de voedselvoorziening en de levering van andere levensbehoeften ernstig van de oorlog te lijden. De (geallieerde) bombardementen op vooral Hengelo, maar ook Enschede, Almelo, Haaksbergen, Nijverdal en Goor hadden veel slachtoffers gemaakt. In al deze plaatsen waren als gevolg hiervan en van de gevechten tijdens de bevrijding veel woonhuizen en diverse (textiel)fabrieken zwaar beschadigd of zelfs vernietigd, zoals de Katoenspinnerij (KNKS) en de Weefgoederenfabriek v/h C.T. Stork & Co. in Hengelo, in Enschede de Enschedese Katoenspinnerij en Spinnerij Oosterveld. De uitbundige vreugde stond in schril contrast met het verdriet om de vele doden en ge-

wonden, om de uitgeputte slachtoffers die uit de kampen terugkwamen. Het opruimen van de puinhopen vergde de inzet van veel arbeiders; het weer op gang brengen van de voedselvoorziening kostte enkele weken, er moest woonruimte voor de uitgebombardeerde mensen worden gevonden. Kortom, er was grote vreugde en opluchting dat de oorlog voorbij was, maar er hing een donkere schaduw over de blijdschap.

De Nederlandse regering had zich in Londense ballingschap voorbereid op de periode direct ná de ineenstorting van de Duitse bezetting en vóór het herstel van het Nederlandse gezag. De wijdverbreide sociale onrust na afloop van de Eerste Wereldoorlog was voor de geallieerde legerleiding en de regeringen van de diverse bezette landen in Europa aanleiding geweest om maatregelen te nemen die een herhaling moesten voorkomen [2]. Met dit doel riep de regering in 1944 het *Militair Gezag* (MG) in het leven dat na de bevrijding voor het herstel en de handhaving van de openbare orde moest zorgen en het openbare leven weer op gang moest brengen. In Enschede was B.J. ter Kuile – directeur van Nico ter Kuile & Zn. – de lokale commandant van MG en de gemeenteambtenaar J.W.A. van Hattum fungeerde als waarnemend burgemeester. In alle andere bevrijde steden en dorpen trad een soortgelijk tijdelijk bestuur naar voren.

Economische vooruitzichten

Het duurde even voor de textielindustrie weer op gang kwam. Het Twentekanaal was enkele

Maatregelen van Bestuur**Normaal leven moet zo snel
mogelijk worden hervat****Proclamatie van het Plaatselijk
Gezag**

Het voorlopig plaatselijk bestuur heeft de volgende proclamatie afgekondigd:

Burgers van Enschede!

Gij hebt uw vrijheid eindelijk herkregen; thans is het aan u, u die waardig te tonen. Van Regeringswege is, reeds lang voor de bevrijding, een Plaatselijk Commandant aangewezen, met de taak, om reeds tijdens de bezetting de nodige voorbereidingen te treffen en om in de komende overgangstijd, tezamen met zijn staf en in nauwe samenwerking met de civiele instanties alle vereiste maatregelen te treffen.

Dit Plaatselijk Gezag, dat tezamen met u de ganse bezettingstijd heeft meegemaakt, stelt zich op geen enkel politiek standpunt en maakt daarom aanspraak op de steun en het vertrouwen van ieder goedwillend burger.

Zodra zulks van hogerhand geregeld zal zijn, zult gij zelf, op meer normale wijze, uw Plaatselijk Bestuur samenstellen; thans echter is het nog geen tijd van praten en beraadslagen, er moet terstond en met kracht worden gehandeld, om zoveel mogelijk de ontelbare bestaande moeilijkheden het hoofd te bieden.

Met ingang van heden wordt het volgende bepaald:

1. de dagbladpersen zijn in beslag genomen; met inachtneming van hetgeen te dien aanzien door de regering is of nog wordt bepaald, zal van die persen slechts gebruik mogen worden gemaakt met toestemming van den Plaatselijk Commandant. Vanwege dezen commandant zullen voorlopige mededelingen worden gepubliceerd.

2. Lonen, huren en maximumprijzen, welke tot nu toe golden, blijven vooreerst gehandhaafd.

3. De distributiebepalingen blijven onverzwakt van kracht.

4. Iedere vorm van zwarte handel, waaronder begrepen het zich clandestien, buiten de distributie om, voorzien van levensmiddelen van welke aard ook (ook van melk) wordt onverbiddelijk gestraft.

5. Reeds wordt getracht voedsel, brandstof en medicijnen te doen aanvoeren. Verzwakte kinderen zullen zoveel mogelijk bij boeren worden ondergebracht.

6. In hun eigen belang en in uw aller belang, moeten alle repatrierende Nederlanders en alle anderen die uit Duitsland ons land binnen komen, enige tijd in quarantaine blijven. Ter voorkoming van epidemien is dit volstrekt noodzakelijk.

7. Eigenmachtig betrekken van ontruimde woningen wordt niet geduld. De hulp aan woningbehoevenden wordt met kracht voortgezet.

8. Over mechanische vervoermiddelen mag voorlopig alleen door het Plaatselijk Gezag worden beschikt; vele andere vervoermiddelen zullen tijdelijk in dienst van het algemeen belang worden gesteld.

9. Politie- en bewakingsdiensten zijn van N.S.B.-elementen gezuiverd. De Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten zijn ingeschakeld.

10. Wanordelijkheden moeten achterwege blijven: met gestrengheid zal daar tegen opgetreden moeten worden.

11. Arrestaties van N.S.B.ers e.d. geschiedt uitsluitend door organen van het Plaatselijk Gezag. Berechting uitsluitend door den bevoegden rechter.

12. Behoudens schriftelijke vergunning van den Plaatselijken Commandant is het verboden zich in de buitenlucht te bevinden van 8-5 uur.

13. Met ingang van overmorgen moet ieder zijn normale bezigheden hervatten.

14. Vanwege het Plaatselijk Gezag zal binnenkort op grote schaal tewerkstelling in het algemeenbelang plaats hebben.

De aldus opgedragen arbeid zal voorrang hebben boven elke andere.

15. Zolang de Duitse Wehrmacht de wapens niet heeft neergelegd is zeer zorgvuldig nakomen der verduisteringsvoorschriften gebiedende eis en plicht.

Burgers van Enschede, het parool zij thans voor een ieder: Niet stilzitten, niet morren, niet klagen, maar met inzet van al Uw energie en geestkracht aan de slag ter saaneering van Uw stad.

Vele opofferingen zult gij nog moeten getroosten; menige ontbering zult gij nog moeten doorstaan,

maar . . .

Gij leeft wederom in een vrij land.

Werkt daarom allen eendrachtig samen.

Leve de Vrijheid - Leve Nederland

Leve de Koningin!

Enschede, 1 April 1945

De Plaatselijk Commandant
w.g. B. J. TER KUILE Jr.
Mr. J. W. A. VAN HATTUM

maanden gestremd, de Rotterdamse haven zwaar beschadigd en ook de aanvoer van kolen uit Zuid-Limburg verliep aanvankelijk moeizaam. Grootschalige leveranties van kolen en katoen lieten daardoor tot in augustus/september op zich wachten, al werd de eerste katoen op 19 juli 1945 per vrachtwagen vanuit Antwerpen naar de Stoomspinnerij Twenthe in Almelo vervoerd. Toen de industrie eenmaal op gang was, vormde de afzet geen enkel probleem. Tijdens de depressie in de jaren dertig hadden veel mensen nauwelijks geld gehad om kleding te kopen. In de oorlog was er uiteindelijk vrijwel geen katoen meer beschikbaar geweest. Veel mensen hadden bij de bevrijding geen fatsoenlijk stuk kleding, ondergoed, beddengoed, handdoeken meer over. Vanaf 1946 stond de regering export weer toe en konden de textielabrikanten opnieuw markten buiten Nederland bedienen, waarvan Nederlands-Indië van oudsher de belangrijkste was. Ook nu hervatten de textielabrikanten hun export naar deze kolonie. Dit verliep moeizaam, omdat vrijheidsstrijders er al op 17 augustus 1945 de onafhankelijkheid hadden uitgeroepen. De Nederlandse regering reageerde met twee militaire expedities om het gezag te herstellen, maar moest uiteindelijk in december 1949 Indonesië als zelfstandige staat erkennen. Zoals uit figuur 1 blijkt liep de uitvoer naar Indonesië sterk terug. Europese markten waren belangrijke vervangers. De afzet van de Koninklijke Stoomweverij (KSW) in Nijverdal is hier een duidelijk voorbeeld van. Vóór de oorlog had dit bedrijf 70

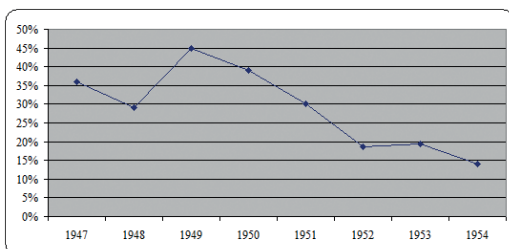

Fig 1. Percentage van de export bestemd voor Indonesië. Bron: Jaarverslagen Kamers van Koophandel en Fabrieken voor Overijssel, 1946-1950; (Wolters 1990, 124)

procent van zijn productie naar Nederlands-Indië verscheept. Tussen 1946 en 1951 zakte dit aandeel van 60 naar 30 procent; de uitvoer naar

Europese landen en naar Australië en Noord- en Zuid-Amerika groeide van 30 naar 50 procent. H.P. Gelderman & Zn. uit Oldenzaal zette na de oorlog jaarlijks rond de 60 procent van zijn productie af in Nederland; van de export ging ongeveer een kwart naar Indonesië en de rest naar elders. In de eerste naoorlogse jaren bleven de ondernemers ervan overtuigd dat export naar de voormalige kolonie, zoals Gelderman het in 1949 formuleerde, 'een levenskwesitie' was voor de Nederlandse katoenindustrie. De KSW gaf in zijn jaarverslag over 1948/49 te kennen dat Indonesië 'ondanks alle moeilijkheden nog steeds de belangrijkste exportmarkt voor ons en voor de gehele Twentse textielindustrie' is [3].

Productdifferentiatie en kwaliteit

Al tijdens de oorlog had een regeringscommissie in Londen gewezen op de onvermijdelijkheid van een ingrijpende economisch koerswijziging. Het stond buiten kijf dat de productie van textiel zich verder over de wereld zou verspreiden, omdat spinnen en weven ook mogelijk was met eenvoudige hulpmiddelen. Dit hield in dat er concurrentie zou komen uit landen als Japan, China, India en Pakistan, waar de levensstandaard van de arbeiders aanmerkelijk lager was. In 1947 bevestigde het *Economisch Technologisch Instituut Overijssel* (ETIO) de verwachting dat de enige oplossing voor Twente was gelegen in het veranderen van het productenpalet van eenvoudige soorten doek naar hoogwaardig, technisch geavanceerd doek. Probleem was echter, aldus het ETIO, dat de 'enorme wereldschaarste aan textielgoederen van elke aard' de neiging tot doorgaan op de oude voet in de hand werkte. Dit zou de eerste jaren wel goed gaan, maar het was zeer de vraag of de Twents-Gelderse textielindustrie dan de slag niet zou blijken te hebben gemist [4]. In de loop van de jaren vijftig werd er fors geïnvesteerd in moderne machines, waardoor, aldus de directeur van Nijverdal-Ten Cate W.T. Kroese, 'vergeleken met de jaren dertig (...) zeker het tien-, twintig-, soms 25-voudige aan machinewaarde aan de hoede van de werknemers (werd) toevertrouwd.' Dit vereiste een veel groter 'verantwoordelijkheidsgevoel' en een 'groter vakmanschap van de spinners en wevers'. Kroese concludeerde: 'Zonder de werkers uit het

verleden ook maar enigszins tekort te willen doen, mogen we toch wel constateren, dat de textielarbeider van 1957 een ander mens moet zijn dan in 1937.' Dit was een belangrijk verschil met de eerste 5 à 6 jaren na de oorlog, toen de investeringen, aldus Kroese, 'praktisch alleen tot doel (hadden) de bestaande gebouwen en machines te reviseren of de verouderde apparatuur door een moderne installatie te vervangen' [5].

Een van de belangrijkste hinderpalen voor een voorspoedig herstel van de bedrijfstak bleek in deze jaren de tegenzin onder de arbeiders om weer in de textielfabrieken aan het werk te gaan. Al tijdens de depressie van de jaren dertig zochten steeds meer jongeren 'hun beroep buiten het textielbedrijf', zoals de socioloog Freek van Heek al in 1937 had geconstateerd. Het percentage niet-volwassen textielarbeiders was tussen 1930 en 1937 in Enschede en Lonneker 'eerder gedaald dan gestegen'. Nu, na een oorlog vol ontberingen was de trek uit de textiel nog veel sterker. De fabrikanten hadden dan ook de grootste moeite om voldoende arbeiders te vinden en om hen te houden. De secretaris van de vier textielfabrikantenverenigingen, A.C. Van Eck, vatte tijdens een ledenvergadering van de FVE in december 1945 de sociale verhoudingen in de Twents/Achterhoekse textielindustrie treffend samen door te constateren dat 'de rauwe wet van vraag en aanbod' nu wel zeer sterk ten nadele van de ondernemers uitpakte [6].

Verzorgingsstaat en arbeidsverhoudingen

De textielindustrie had te maken met een gigantische vraag, aan de kim doemde een moordende internationale concurrentie op en de "eigen" arbeiders wilden op zijn minst veel betere arbeidsvoorwaarden dan voorheen. De stemming onder hen was, aldus een politierapport uit juni 1945: *nu is onze tijd gekomen* [7]. Het roer van de textielindustrie moest radicaal om, op straffe van ondergang. Om überhaupt weer aan de gang te komen en aan de vraag naar textiel te kunnen voldoen moesten de fabrikanten voortaan terdege rekening houden met een onwillig en krap personeelsbestand; op middellange termijn moesten zij omschakelen op andere soorten, geavanceerder en moeilijker

te produceren doek. Dit vergde investeringen op twee fronten: machines die deze producten konden voortbrengen en personeel dat deze machines kon en wilde bedienen.

Een tekort aan arbeiders en grote sociale spanningen waren al tijdens de oorlog voorzien en hadden mede geleid tot de instelling van het *Militair Gezag*, maar ook tot een complex stelsel van sociaal overleg, het befaamde 'poldermodel'. Aan de top van de piramide stond de *Stichting van de Arbeid* waar, onder toezicht van het door de regering speciaal daarmee belaste *College van Rijksbemiddelaars* (CRB), de hoofdlijnen werden vastgesteld. Daaronder had elke bedrijfstak zijn eigen overlegorgaan waarin de erkende sociale partners de voor die branche relevante zaken bespraken [8]. Zo kwam in het najaar van 1945 een *Vakraad voor de Textielindustrie* tot stand. Fabrikanten en vakbonden onderhandelden er over een CAO waarin minimumlonen, vakantie, werktijden, pensioen waren vastgelegd, allemaal zaken waarop de vakbeweging al vele jaren had aangedrongen. Er volgden in de loop van de jaren meerdere aanpassingen van de lonen, maar als gevolg van schaarste op de arbeidsmarkt ('*de rauwe wet van vraag en aanbod*') werd er in de praktijk, ondanks een strenge loonpolitiek, veel meer betaald dan officieel was toegestaan; dit waren zogenaamde "zwarte lonen" (zie bijvoorbeeld Tabel 1).

De textielfabrikanten ondermijnden hiermee, noodgedwongen en zeer tegen hun zin, de loonpolitiek van de regering; zij waren echter liever in overtreding dan in staking. Na enige tijd werd het de regering te gortig, omdat de gehele loonpolitiek op de tocht kwam te staan. Vanaf januari 1947 kregen vrijwel alle textielfabrieken een proces-verbaal wegens het betalen van te hoge lonen, vooral aan vrouwen in de spinnerij. Vanuit de directiekamers van onder andere Blijdenstein & Co volgden scherpe protesten en waarschuwingen dat 'een verlaging tot de toegestane normen onmiddellijk een volledige lamlegging van de gehele textielindustrie tengevolge zou hebben'. Als klap op de vuurpijl werden in maart 1948 twee vooraanstaande ondernemingen voor de rechter geslept en veroordeeld. Een ongekende, schokkende gebeurtenis: de jarenlang

	Plukdrolsters	Drossters	Wit wevers	Kunstzijde wevers [9]
2 ^e halfjaar 1946	149%	157%	94%	100%
1 ^{ste} halfjaar 1947	165%	164%	98%	102%
2 ^e halfjaar 1947	166%	166%	98%	100%
jun-48	164%	165%	100%	103%
dec-48	155%	153%	99%	103%
jun-49	152%	156%	101%	106%
okt-49	153%	155%	103%	107%
apr-50	144%	147%	111%	118%
okt-50	155%	157%	119%	126%

Tabel 1 Verdiend loon als percentage van het maximale uurloon, incl. tarief, dat volgens de CAO was toegestaan.

Bron: De cijfers zijn ontleend aan de loonstatistieken van de textielabrikanten. Deze werden twee keer per jaar onder de leden van de Twentse fabrikantenverenigingen verspreid. Zij gaven inzicht in de gemiddeld betaalde lonen en de leden konden daaruit zien of, en zo ja in hoeverre de door henzelf betaalde lonen afweken van het gemiddelde.

onaantastbare textielabrikanten veroordeeld en dan ook nog omdat zij ... te hóge lonen betaalden; een regelrechte sensatie. Niet alleen dreigden de ondernemers in het cachot te belanden, aangezien volgens de wet een derde veroordeling tot een onherroepelijke gevangenisstraf zou leiden en een bedrijf na een tweede veroordeling dus beslist zou overgaan tot een verlaging van de lonen – geen enkele directeur had immers trek in water en brood. Deze uitspraak zou bovendien tot gevolg kunnen hebben dat de voorspelling van Blijdenstein & Co bewaarheid zou worden. Kortom, de rechter had door de wet toe te passen een potentieel explosieve situatie aan de oppervlakte gebracht!

Noch de regering, noch de ondernemers of de vakbonden wensten een conflict van een omvang als de beruchte stakingen uit de jaren 1923/24 en 1931/32 te riskeren en een dergelijk scenario moest dan ook worden voorkomen. Bovendien zouden de consequenties ervan voor geheel Nederland dat in een moeizaam proces van herstel en wederopbouw verwickeld was, niet te overzien zijn geweest. Minister van

Sociale Zaken W. Drees mengde zich in het debat door te schrijven 'dat in het belang van de algemene naleving van het loonbeleid gevorderd moest worden het terugbrengen van de zwarte lonen in Twenthe tot het wettelijk geoorloofde peil'. Ook de Rijksbemiddelaars gebruikten tegenover de Vakraad scherpe woorden door te stellen dat 'de overheid (...) de daarin gelegen aantasting van haar prestige niet (kon) tolereren' en: 'deze zaak zonder meer laten lopen zou een aantasting van de rechtsorde betekenen.' Begin 1949 kregen de ondernemers dispensatie op voorwaarde dat door bureaus als Berenschot functieclassificatie zou worden toegepast op grond waarvan de lonen zouden worden vastgesteld. Door een langzaam opvoeren van de productie, die een wettelijk toegestane grond voor loonsverhoging was, zouden zo geleidelijk aan de zwarte lonen worden gewit. Door de aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt bleek dit een schone wensdroom, want in november 1950 kwam het CRB erachter dat de vrouwenlonen in Twente alweer bóven het dispensatiepeil waren gestegen. Na felle discussies volgden nieuwe dispensaties, maar nog vele jaren werd er in de Twents/Gelderse

textielindustrie voor veel functies meer betaald dan onder de CAO was toegestaan.

Het artikel is een beknopte weergave van de belangrijkste bevindingen in mijn proefschrift De rauwe wet van vraag en aanbod. Hiervan zijn nog enkele exemplaren beschikbaar. Door overmaken van €24,50 op NL89INGB0002765925 t.n.v. N.C.C. Vos en onder vermelding van uw NAW-gegevens, kunt u een exemplaar bemachtigen.

Afbeelding 2

Bron: Algemeen Handelsblad 27 maart 1948

Noten

1. Van de 8,7 miljoen inwoners die Nederland (zonder de koloniën) in 1939 telde, zijn in WOII 190.900 burgers, onder wie 102.000 joden, omgekomen en 7.900 militairen; in totaal dus 198.800 mensen (https://nl.m.wikipedia.org/wiki/Slachtoffers_in_de_Tweede_Wereldoorlog).
2. Nadat in februari 1917 in Rusland de tsaar was afgezet, greep in oktober de bolsjewistische partij o.l.v. Lenin de macht. In Duitsland was een muiterij van matrozen in oktober 1918 de inleiding tot een revolutie die tot de vlucht van de keizer naar Nederland leidde, waarna een sociaal-democratische regering de republiek proclameerde. In Nederland riep P.J. Troelstra, de leider van de sociaal-democraten, in november 1918 eveneens op tot een machtsovername, maar al na enkele dagen gaf hij zijn 'vergissing' toe. Ook in een aantal andere landen zoals Hongarije, Italië en Egypte leidde de nasleep van de oorlog tot heftige sociale onrust.
3. Gecit. in (Vos 2011, 93/4).
4. Gecit. in (Vos 2011, 91/2, 521/2).
5. (Kroese 1957, 43, 50-53). Zie ook (Hesseling cop. 2009, 159/60).
6. (Heek 1973, 24/5). De Twents-Achterhoekse textielfabrikanten waren in meerderheid georganiseerd in een van de volgende organisaties: de *Fabrikanten Vereniging te Enschede* (FVE, opgericht in 1888 en daarmee een van de oudste werkgeversverenigingen in Nederland), de *Fabrikanten Vereniging Almelo* (FVA, opgericht 1898), de *Bond van Textielondernemingen in en buiten Twente* (BTO, opgericht 1919) en de in 1922 hiervan afgesplitste *Twents-Gelderse Fabrikanten Vereniging* (TGFV). In 1969 zijn deze verenigingen gefuseerd tot de *Vereniging van Textielondernemingen* (VTO). De VTO is in de jaren 1990 opgeheven.
7. Volgens de Almelo'se politie waren de arbeiders 'zeer gevoelig' en wilden zij 'zich nu graag doen gelden. De leuze "Nu is onze tijd gekomen" is welhaast tot een gemeenplaats geworden.' Gecit. in (Vos 2011, 171)

8. Voor een gedetailleerd overzicht van de totstandkoming van de Stichting van de Arbeid zie (Kuijs 2010).
9. *Plukdrolsters* werkten in de voorspinnerij en stonden aan het begin van het spinproces, zij bekleedden een sleutelfunctie. *Drossers* en *drossers* waren de "eigenlijke" spinners: zij vervaardigden op hun machines het uiteindelijke garen. *Witwevers* produceerden de traditionele witte, gebleekte 'katoentjes' – die van oudsher de bulk van de uitvoer naar Indonesië omvatten – en zij vormden ook vele jaren na de oorlog nog de grootste groep wevers; de andere hier genoemde groep verwerkte kunstzijde, een product dat veel meer kennis en vaardigheid van de wever vereiste. De in de tabel genoemde groepen arbeiders zijn maar een kleine greep uit de 117 functies die de fabrikanten in die jaren in hun loonstatistieken hanteerden.

Al op 19 juli 1945 werd de eerste katoen per vrachtwagen vanuit Antwerpen naar de Stoomspinnerij Twenthe in Almelo vervoerd.

Foto Theo Leoné

Geciteerde werken

Heek, F. van.

„Tussen de ruïnes van het hoogkapitalisme. Een textielstad in de dertiger jaren (een case-study).”
In Van hoogkapitalisme naar verzorgingsstaat. Een halve eeuw sociale verandering, 1920-1970, 13-27. Meppel: Boom, 1973.

Hesselink, H. J.

Strategische besluitvorming in een neergaande bedrijfstak. Onderzoek naar de strategische maatregelen in de krl textiel-industrie in de periode 1950-2000. Delft: Eburon, cop. 2009.

Kroese, W. T.

De Westeuropese katoenindustrie in de kentering der tijden. Rotterdam: Nederlands Economisch Instituut, 1957.

Kuijs, G. C. J.

De vrees voor wat niet kwam. Nieuwe arbeidsverhoudingen in Nederland 1935-1945, aan het voorbeeld van de Twentse textielindustrie. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

Vos, N. C. C.

De rauwe wet van vraag en aanbod. Arbeidsverhoudingen in de Twents-Gelderse textielindustrie 1945 tot 1949. Utrecht, 2011.

Wolters, C.

„De Twentse katoenindustrie en de dekolonisatie. De neergang van de handel in “katoentjes” naar Indonesië.” *THB 30 (1990): 109-132.*

Oud en nieuw protest in Twentse geveltekens

Frans Broekhuis

Routeboekje geveltekens Dinkeldal.

Twentse geveltekens in het Dinkeldal. Pak de fiets en vertrek. De knooppuntenkaart helpt je snel op weg. Of gebruik de speciale app op de smartphone. Tijdens het verloop van deze route maak je kennis met allerlei verschillende geveltekens zoals die door de boeren eeuwenlang op de top van de daken van hun boerderijen werden gezet. Met de hulp van borden langs de weg is de route absoluut niet te missen en voor eenieder makkelijk te doen.

Geveltekens met symboliek uit de oude Germaanse tijd tot anno nu komen voorbij, tenminste indien ze met het blote oog vanaf de fietsroute te zien zijn. Met in kleur afgedrukte foto's worden de symbolen nog extra onder de aandacht gebracht. Ook de ontstaansgeschiedenis van die soms oeroude tekens - waarom zo typisch Twents? – komt aan bod.

Globaal bevindt zich de Dinkeldal-gevelteken-route tussen Denekamp, De Lutte, Oldenzaal en Lossler met een uitstapje over de grens. Fietsers kunnen instappen op elke gewenste plek van de routeplattegrond. Na 37 kilometer komt de oorspronkelijke startplek vanzelf weer in beeld. Over het algemeen is gekozen voor verkeersluwe straatjes en goed berijdbare fietspaden, waarvan sommige eeuwenoude kerkenpaden zijn.

Protest

Geveltekens willen ons iets duidelijk maken en een duidelijke boodschap overbrengen. De typisch Twentse geveltekens zijn een protest tegen de geloofsvervolging van de Katholieken, ontstaan tijdens de 80-jarige oorlog (1568-1648) en zeker tot na het jaar 1800 voortdurend. In die oorlog stonden de Spaanse (Paapse) legers

tegenover de Staatse (uiteindelijk protestantse) legers. Na het verslaan van de Spanjaarden voerden de Oranjes één staatsgodsdienst in, gereformeerd protestant. Dat was duidelijk tegen het zere been van vele Twentenaren en Achterhoekers, van wie zeker 90 procent katholiek was en dát geloof werd nu juist verboden! Zij waren generaties lang tot in hun

vezels katholiek en dat lieten ze weten ook. Ze lieten het overduidelijk zien door de gebruikte symbolen in de geveltekens op de boerderij-daken (kruis en kelk): dit is van ons, daar staan wij achter en daar blijft iedereen van af! Klöpkes (godsdienstige ongetrouwde vrouwen) gingen de boerenhoeves rond om de geheime kerkdiensten aan te kondigen. Zij bewoonden de klöpkeshuus op menig boeren erf (met het Klöpkeshoes Mekkelhorsterstraat te Denekamp als voorbeeld). Na de komst van Napoleon (1795) keerde de godsdienstvrijheid terug.

Tattoo Jimmy Berkel.

Tatoeage als visitekaartje

De driehoek Rossum, Oldenzaal en Denekamp is de streek waar Jimmy Berkel zijn jeugd doorbracht en thans woonachtig is. Hij is de trotse bezitter van een tattoo van een van de oudste geveltekens van Twente met een duidelijke germaans/christelijke symboliek.

De keuze voor het Twentse gevelteken duidt op zijn afkomst van moeders kant (Volthe). Oeroude tekens (oud) werden na de kerstening van ons Twente verweven met christelijke betekenis (nieuw). Van boven naar beneden onderscheiden we:

- *Levensboom* oud: symbool staande voor geluk en welvaart,

nieuw: teken voor Christus als Boom des Levens.

- *Maansikkels* oud: symbool voor Tanfana als watergodin (met Heiligdom op de Tankenberg), nieuw: Mariasymbool.

- *Zesster/Zonnewiel* oud: De Zon is een oude aanduiding voor eeuwigheid, nieuw: op de zesde dag schiep God de mens en de meest bijzondere mens was Jezus/Jezus Licht voor de wereld.

- *Korenaren*: staan voor het oude vertrouwde gewas op Twentse akkers (brood en veevoer).

- *Hart* oud: symbool voor Moeder Aarde, waaruit alle groei en bloei voortkomt, nieuw: Heilig Hart van Christus (Liefde).

Vaders voorouders laten zich raden door enkele Afrikaanse (Ghanese) symbolen, zoals:

- *Gye Nyame*: niemand, behalve God zelf, zal het begin en het eind van de wereld zien. Hieruit blijkt de kracht van God en de nietigheid van de mens.

- *Aya*: de varen (plant) als blijk van uithoudingsvermogen.

- *Gyawu Atiko*: het model van een Afrikaans Krijger en dat staat weer voor dapperheid.

De symbolen van vaders en moeders kant resulteren in een compleet visitekaartje die de afkomst en roots van Jimmy overduidelijk maken. Hij durft ze als tatoeage op zijn lichaam te laten zien en ik, ondergetekende, ben er trots op hieraan mede te hebben mogen bijgedragen. Er zijn niet veel jongeren die zoveel kennis over de achtergrond van het ontstaan van Twentse geveltekens aan de dag leggen als hij. Laten we hopen dat hij door deze tattoos die kennis nog heel lang kan uitdragen... en laten we daarom vooral hopen op een zonnige toekomst.

Gevelteken formaat XXL

Na mijn lezing over Twentse geveltekens voor de leden van de SHSEL (Stichting Historische Sociëteit Enschede/Lonneker) in 2013 werd ik door Arie Nieterink (een van de bezoekers die avond) attent gemaakt op een manshoog gevelteken aan de Strootsweg. Nieuwsgierig ging ik op onderzoek uit. Na wat speurwerk via de Edwina van Heek Stichting (hieronder valt ook landgoed Singraven) kwam ik bij de ontwerper houtkunstenaar Laurens Morsink uit Enschede terecht, notabene een oud-plaatsgenoot van mij,

Gevelteken XXL.

geboren en getogen aan de Middelkampsweg in De Lutte.

In samenwerking met SART (Stichting ARTwekkelo) bleek dit kunstwerk tot stand gekomen. Eerdere creaties van deze houtkunstenaar komen we in De Lutte tegen aan de Snoeijinksbeek (oversteek met planken) en bij ijsboerderij het Loaboerke (rietmanden van de Kiep'nkearls) als onderdeel van de Handelswegroute van Oldenzaal naar Bentheim. Via hem werd de betekenis van het manshoge gevelteken aan de Strootsweg duidelijk. Het ontwerp werd door hem gemaakt in het kader van het Leaderproject voor een betere beleving en leefbaarheid van de buurtschap Tweekelo bij Enschede.

Bovenin de V-vorm zijn de letters VBT (Vereniging Behoud Tweekelo) aangebracht met als ondertoon de waarschuwing om Tweekelo

niet ten onder te laten gaan aan de voortschrijdende industrialisatie van Hengelo en Enschede. Onder de letter T (van Tweekelo) het zonnewiel (een oud Godssymbool, een ring zonder begin en zonder einde, dus duidend op eeuwigheid) dat de spirit voor leven weergeeft. Aan beide zijden doemen de wapens van Hengelo en Enschede op, als het ware het hart van Tweekelo insluitend en wurgend. Daaronder korenaren, het aloude in het Twentse Volkslied al bezongen vertrouwde gewas op onze essen. Twee handen daar onder, als noabers elkaar helpend, houden de buurtschap overeind....

Dit manshoge gevelteken aan de Strootsweg bleek maar liefst zes meter (!!) hoogte te hebben en staat op de grond van de familie Zwierink. Manshoog blijkt nu wel de maat van heel fors uitgevallen mensen uit Tweekelo te zijn.

Ook dit bijzondere gevelteken wil ons dus anno 2019 iets heel duidelijk maken.

De verbeelding in hout door houtkunstenaar Laurens Morsink zegt eigenlijk genoeg.

Bronnen:

Landschapspanel Nationaal Landschap Noordoost-Twente; Geveltekenboeken van Jan Jans en Jan Bornebroek; Informatie houtkunstenaar Laurens Morsink; Stichting Edwina van Heek; Jimmy Berkel; Internet

De beschreven fietsroute "Twentse Geveltekens in het Dinkeldal" werd door bovengetekende ontwikkeld als lid van het Landschapspanel Nationaal Landschap Noordoost- Twente. Subsidiegelden vanuit dit project Nationaal Landschap van de Provincie Overijssel werden door de gemeente Losser aangevuld in het kader van Burgerinitiatieven. Deze gelden werden onder andere besteed aan de ontwikkeling van deze Twentse Geveltekenroute en vervolgens werd de route aangeboden aan VVV De Lutte, Beuningen en Losser. Tevens werd een App ontwikkeld die via de Appstore kan worden gedownload op ieders smartphone. Op deze wijze komen gemeenschapsgelden toch weer voor eenieder op plezierige wijze ten goede. Iedereen een fijne ontdekkingsstocht gewenst in het prachtige Twentse landschap.

Twentsche Courant van beste regiokrانت tot magere boventitel

Theo Leoné

MAN wat een kabaal. Oorproppen in. Aan de Beekstraat in Hengelo komt de 64-zijdige rotatiepers van de Twentsche Courant langzaam op toeren. Het papiermonster van de Augsburgse machinebouwer MAN is in de loop der jaren uitgegroeid tot een gevaarte van 320 ton, gedragen door 48 veerpunten. Tempo, tempo. De krantenjongens staan klaar voor de verspreiding van 55.000 kranten.

Tempo, tempo. De rotatiepers komt op toeren. De Twentsche Courant telde in de jaren tachtig van Salland tot Achterhoek twaalf verschillende streekedities. In bijzondere situaties – die vooral Oldenzaal betroffen – nam koning van de redactionele vormgeving Gerrit Engbers het initiatief tot een editie extra.

Begin jaren tachtig heerst optimisme bij de Twentsche Courant. De invoering van koopavonden leidt tot een extra bijlage met dito geldstroom. Aan de Markt is het hoofdkantoor door huisaannemer Ribberink flink uitgebreid. De overschakeling van lood naar fotozetten in 1974 krijgt in 1980 een vervolg met de invoering van een geïntegreerd zetsysteem. De Twentsche Courant loopt met zijn zeventig beeldschermen voorop. Is één van de beste regionale kranten van Nederland en wil dat ook weten. In het landelijke samenwerkingsverband Persunie speelt de Twentsche met het Binnenhof uit Den Haag de hoofdrol.

“Hoewel de stagnerende economie in de westerse wereld de grafische bedrijfstak niet onaangestast heeft gelaten, is Drukkerij Twentsche Courant nog altijd een gezond bedrijf met goede balansverhoudingen”, verzekert directeur Jan Niessen in 1981. Als podium kiest hij de be-

faamde nieuwjaarsreceptie. Van heinde en verre stromen de medewerkers toe. Vanuit Raalte (waar het kopblad Overijssels Dagblad verschijnt), Almelo, Oldenzaal, Enschede en Haaksbergen. Uit al die plaatsen waar de krant een eigen kantoor heeft. Op naar de toespraken in Hengelo – om daarna met vele honderden tot laat in de binnenstad een goed glas te nuttigen. De onnavolgbare hoofdredacteur Jan Oude Brunink – zeg maar Job – wil die keer niet praten over de hooggeprezen identiteit van zijn krant. “Kan ik wel weer doen maar is ook vervelend. Bovendien is dat geheim zo ondoorgrondelijk dat het voor menigeen geen geheim meer is.”

Job ergert zich aan premier Joop den Uyl die op de televisie samen met komiek André van Duin melk drinkt. Signaleert betweterige belangengroepen die zich gedragen als oligarchieën. “Dan slaat democratisering om in verlicht depotisme dat de mensen even dom houdt als het bureaucratisme van Hengelo. Omdat Tweede Kerstdag op vrijdag valt, laat de gemeente haar burgers twee weken met het huisvuil zitten. En dat kwalijke voornemen wordt pas op 24 december per microfoon in een rondrijdende auto medege-deeld. Kortom: het is een zotte tijd en daaraan zijn niet alleen de vuige kapitalisten schuld!” Applaus.

President-commissaris Jan ter Beek – directeur van beschuitfabrikant Bolletje – zegt dat de prille verkering met de Zwolse uitgeverij Tijl al weer uit is. Een nieuwe partner om mee samen te werken is welkom. “Het bedrijf is sterk genoeg om wat stormen te doorstaan. Als we ons maar aanpassen en niet domweg door gaan.” Onderzoek van bureau Mediascanner geeft begin jaren tachtig aan dat de lezer van de Twentsche Courant een heel ander profiel heeft

Sterk in Twentse spreuken, ook met zelfspot. Terug te vinden op de oude voorpagina's, op kalenders en bijzondere uitgaven.

dan de abonnees van rivaal Tubantia. De helft van de TC'ers stemt CDA, 10,2 procent PvdA, 5,3 procent VVD. Bij Tubantia stemt een derde PvdA, een kwart op het CDA en 10 procent op de VVD. Inhoudelijk verschillen de kranten aanzienlijk – alsof je een Volkskrant naast het Algemeen Dagblad legt.

De gemiddelde lezer van de Twentsche Courant blijkt zich weinig te interesseren in winkelen, bibliotheken en doe-het-zelven. Voorop staan tuinieren, sport, milieu en de Nederlandse politiek.

Hoge investeringslasten in combinatie met de economische crisis die het land teistert, slaan midden jaren tachtig de bodem weg onder de Twentsche Courant als zelfstandig krantenbedrijf. De drukkerijen Wormgoor (Almelo) en Dinkeldruk (Oldenzaal) worden afgestoten, de personele sterkte krimpt. In 1989 gaat het krantenbedrijf op in Oostelijke Dagbladcombinatie, die op haar beurt (in 1992) weer opgegeten wordt het Apeldoornse concern Wegener en in

Krant uit 1947, destijds vooral gericht op het katholieke volksdeel.

handen raakt van de louter financieel geïnteresseerde Britse investeerder Mecon (2005). In 1996 worden de redacties van de concurrenten Twentsche Courant en Tubantia samengevoegd. Laatstgenoemde trekt duidelijk aan de touwtjes. Op de voorpagina van de enige regionale krant die in Twente is overgebleven prijkt boven de vette letters Tubantia mager de titel Twentsche Courant, als herinnering aan de krant die 152 jaar zelfstandig was. De Twentsche Courant Tubantia behoort nu tot ADR Media, een onderdeel van Persgroep Nederland.

Oudste krant Twente verscheen al in 1844

De Twentsche Courant is de oudste krant van Twente. Opggericht op 6 januari 1844 in Almelo door uitgever en redacteur J.T. Sommer. Het nieuwsblad komt in 1915 in handen van de Zwolse uitgever Willem Waanders, die met een eigen katholiek dagblad de markt wil veroveren. In 1922 verhuist het blad naar Oldenzaal, in 1959 naar Hengelo. Kort voor het opgaan in de redactie van Tubantia volgt in 1993 de verhuizing naar Enschede.

In de nacht van 30 op 31 oktober 1993 rolt aan de Brinkstraat de laatste in Hengelo gedrukte TC van de pers. De oude MAN huilde. De drukkers werken zich in het zweet. Na een flinke vertraging komt de pers op toeren. Voor de laatste keer.

Pas na de Tweede Wereldoorlog wordt de Twentsche Courant een echt dagblad. Dankzij geheime voorbereidingen in oorlogstijd kan de – geheel met de hand gezette - krant al op 11 april 1945 verschijnen. De in concentratiekamp Dachau omgekomen en zalig verklaarde Titus Brandsma zou bij de plannen voor een dagblad voor katholiek Twente betrokken zijn geweest. Brandsma was aalmoezenier van de katholieke pers in Nederland. In Oldenzaal worden voor het uitbreken van de oorlog kritische artikelen gedrukt die naar Duitsland gaan. Officieel vanwege papier-schaarste mag de Twentsche Courant van de bezetter sinds 1941 niet meer verschijnen. Oud-werknemers van de Twentsche Courant hebben in 2018 in Hengelo de traditie van hun Nieuwjaarsreceptie weer nieuw leven ingeblazen.

De NBM nr. 17, het verhaal achter de foto

Addy Rietman, PopArchiefTwente

De Enschedese popgroep The Rabbits (Rabbits60.nl) was in 1968 toe aan een nieuwe bandfoto. Fotograaf Herman Mulstege had een mooi decor in gedachten: de oude tram die gerangeerd stond op een zijspoor van textiel fabriek gebroeders Jannink.

Dichtbij stond oude boerderij De Cromhoff, waar regelmatig bands muziek maakten en feesten. Ook de Rabbits hadden daar boven hun repetitieruimte.

Ruim zestig jaar later ben ik, als één van de muzikanten op de foto, in de historie van dit trammetje gedoken. Ik vond er nog verbazend veel informatie over. Wat blijkt? De nr. 17 kent een bewogen leven.

Utrecht

In 1910 werden door de firma Allan & Co te Rotterdam vier elektrische motorrijtuigen geleverd aan de Ooster Stoomtram Maatschappij (OSM). Ze kregen de nummers 20 tot en met 23 en waren bedoeld om dienst te doen op het smalspoor (1067 mm) van Driebergen naar Zeist.

De trams waren crèmekleurig geschilderd, voorzien van een sleepbeugel en boden plaats aan twintig zittende en twaalf staande passagiers. In 1915 werd aanhangrijtuig nr. 43 toegevoegd.

Popgroep The Rabbits, foto: Herman Mulstege

In 1923/1924 werden de motorrijtuigen omgebouwd om dienst te kunnen doen op het normaalspoor van Utrecht naar Zeist. Tevens werd de sleepbeugel vervangen door drie trollystangen. Normaal werd één trollystang gebruikt maar in de nabijheid van het KNMI in De Bilt werd een tweede trollystang voor de retourstroom ingezet. Het KNMI ondervond hierdoor geen storingen meer in haar gevoelige apparatuur.

Bij de ombouw werden de motorrijtuigen omgenummerd naar 17 t/m 20.

In 1927 werd de OSM opgeheven en het materieel werd overgedragen aan de Nederlandse Buurtspoorweg Maatschappij (NBM). Hier hebben de motortrams dienst gedaan tot de opheffing van de NBM in 1949.

Over de rijtuigen 18 en 19 is weinig bekend. De 19, een vier-asser, zou door brand zijn verwoest.

Naar Duitsland

In 1944 waren de tramlijnen rond Emmerich, Rees en Wesel door zware bombardementen getroffen. Door grote beschadigingen aan baan en materieel werd op die trajecten de lijndienst in februari 1945 gestaakt.

In 1949/1950 besloot de Landskreis het traject tussen Wesel en Rees te herbouwen.

De Duitse 'Kleinbahn Wesel-Rees-Emmerich' (KWRE) nam daarvoor eind 1949 de motorwagens 17 en 20 en bijwagens 43 van de NBM over.

In 1951 werd de Kleinbahn weer in gebruik gesteld. De motorwagens reden daar onder KWRE 1 (nr.20) en 2 (nr.17).

In 1964 besloot de Landskreis Rees de Kleinbahn op te heffen, waarna de motorwagens

Motorrijtuig KWRE 2 in 1962. © Boudewijn Deurvorst.

NBM 17 en NBM 20 na hun 17-jarig Duitse uitstapje in 1966 terug keerden naar Nederland.

Terug in Nederland

In 1964 werd in Enschede onder invloed van de Nederlandse Vereniging van Belangstellenden in het Spoor- en Tramwegwezen (NVBS), de Tramweg-Stichting,

Motorrijtuig KWRE 2. © Drehscheibe Online Forum.

en na een tentoonstelling in 1963 in het Rijksmuseum Twenthe, het 'Comité Vrienden van het Trammuseum' (CVTM) opgericht. In 1966 kocht dit Comité de KRWE 2 (de NBM 17) en parkeerde de tram op het raccordement van textielabriek Gerhard Jannink, die een aansluiting had op het Zuiderspoor in Enschede. Het doel was om de tram te restaureren en in te zetten op een deel van de spoorlijn Enschede-Broekheurne. Dat zou een museumtramlijn moeten worden. Gewijzigde omstandigheden en voortschrijdend inzicht droegen er toe bij dat de CVTM werd omgedoopt tot Museum Buurt Spoorweg (MBS), die zich meer richtte op oud treinmaterieel. Tram NBM nr.17 raakte in vergetelheid, maar in 1968 was hij een prachtig decor voor een bandfoto van The Rabbits. Helaas is het trammetje door vernieling en brandstichting verwoest en uiteindelijk gesloopt.

Onderweg op de dieplader. © Dreischeibe Online Forum.

Techniek

Voor de geïnteresseerden hier enige technische details:

Naam	Motorrijtuig, 2 assig
Tractievorm	Elektrisch
Fabrikant	Allan & Co, Rotterdam
Bouwjaar	1910
Spoorwijdte	1435 mm
Gewicht	11.300 ton
Lengte o/b	9,8 m
Asindeling	Bo
Vermogen	96 kW / 132 PK (70,6 kW)
Max. snelheid	55 km/h
Tractiedetails	2 motoren SSW type D54W, 48 kW / 65 Pk elk

De NBM nr.17 maakte deel uit van de serie 17-20, gebouwd in 1910 door Allan & Co, Rotterdam. De radstand was 2,00 meter maar werd bij de ombouw naar normaalspoor vergroot tot 2,30 meter door het middenstuk uit de truck te zagen en er een langer middenstuk in te zetten. De 17-20 waren praktisch identiek aan de 1-10 maar er waren verschillen in het aantal maximaal automaten en hoogteverhoudingen van zijpanelen, ramen en lichtkap. De 17-20 waren voorzien van acetyleen koplampen om bij

stroomuitval toch verlicht te kunnen blijven staan. In november 1945 kreeg de nr.17 nog motoren met groter vermogen in verband met het trekken van zwaardere bijwagens. Vanaf maart t/m juni 1946 werden de motorwagens voorzien van schaarbeugels waarna de nr.17 op 7 juni 1946 als eerste diensttram uit de remise Zeist vertrok met de bijwagens 84 en 82.

In 1949 werd de 17 buiten gebruik gesteld. Op 5 mei 1949 werd hij aan het spoorwegmuseum aangeboden dat toen echter geen interesse had. Op 10 december 1949 werd de NBM 17 voor 4450 gulden verkocht aan de KRWE in Rees die

Het Zuiderspoor-Enschede.

Beeld 2012. Foto Erik Swierstra

hem als nr.2 in dienst stelde. De NBM 20 werd daar nr.1. Hoe liep het af met de NBM nr. 20, het broertje van 17?

In 1970 kocht de Tramweg-Stichting de nr. 20 van de Nederlandse Vereniging Railvervoer. De nr. 20 en het rijtuig nr. 43 kwamen in 1978 resp. 1977 via de Stoomtram Hoorn-Medemblik terecht bij de Electriche Museumtramlijn Amsterdam (EMA).

Na restauratie door de Vereniging Stichts Tram

Museum is motorrijtuig nr. 20 in 2012 als trekkraft voor het eveneens gerestaureerde aanhangrijtuig nr. 43 in gebruik genomen en rijdt 's zomers van station Haarlemmermeer tot Amstelveen-Bovenkerk.

Met dank aan: Stichts Tram Museum (Johan van der Hurk), Electriche Museumtramlijn Amsterdam, De Nederlandse Museummaterieel Database (Henk Boshuizen), Museum Buurt Spoorweg (Albert Platvoet), miniatuurbussen.nl (Roel Ras), Wikipedia en de fotografen.

Tram in 1976. Foto Ray Deacon

Frank Löwik (1956-2009), regionalist en wereldburger

Jan Hinke en Geert Bekkering

In zijn woonplaats Leeuwarden overleed tien jaar geleden – op 23 februari 2009 - de Twentse regionalist Frank Löwik, 52 jaar oud. Er ging een schok door heemkundig Twente. Hebben we in hem iemand verloren van wie nog veel bijzonders te verwachten was? Of had hij zich er toen al bij neergelegd dat Twentenaren nu eenmaal geen Friezen zijn als het om strijdbaarheid voor de eigen cultuur gaat. We spraken met Goaitsen van der Vliet en Gerrit Klaassen over hun mede-redactielid van het spraakmakende tijdschrift *De Nieuwe Tied*.

Schrijven over en in het Twents

Frank doorliep in zijn geboorteplaats Almelo het Canisius en het Pius X College en verhuisde vervolgens naar Groningen om aan de lerarenopleiding aldaar Geschiedenis en Duits te gaan studeren. Intussen was de beschouwelijk ingestelde knaap vooral door geschiedenis, taal en religie geïntrigeerd geraakt. Het blijkt al uit de onderwerpen van zijn scripties: *Contra-reformatie in Twente (1605-1632)* (1981), *St. Bonifaas (over de stijl en de stichting van de Neo-Gotische kerk – in Leeuwarden-)* (1985), *Striedveur de Moodersproake* (1987) en *Neogotiek in Nederland* (1988). Zijn hele leven zou hij zich op of rond deze drie interessevelden ophouden, vaak op een nogal gedreven wijze. Gelukkig behoorde zijn gevoel voor humor hem voor fanatisme.

Op taalgebied had met name het Twents zijn belangstelling. Zijn plaatsgenoot meester Vloebeld was zijn grote voorbeeld met diens Mans Kapbaarg en een Twentse vertaling van Elkerlyc. Daarnaast zou ook Gigengack hem inspireren met diens pogingen het Twents ook aan te wenden voor minder voor de hand liggende onderwerpen. Het mocht dan ook geen verrassing heten, dat Frank zich in november 1975 aansloot bij de toen opgerichte *Kreenk vuur de Twentse Sproak*. Met zijn 19 jaar was hij het jongste lid.

Nog een andere plaatsgenoot inspireerde hem, Jan Jans. Deze leerde hem dat het eigene van een regio in meer dan alleen taal gelegen kan zijn, met name ook in kunst- en architectuuruitingen. Tot een van zijn omvangrijkere studies zou later een biografie van Jan Jans behoren.

Na zijn studietijd in Groningen wordt hij, na een kleine omweg via Ameland, leraar Geschiedenis en Duits in Leeuwarden, aan

scholengemeenschap Piter Jelles, locatie Aldlân in Leeuwarden. Hij zou tot zijn vroege dood aan deze school verbonden blijven en in Leeuwarden woonachtig blijven, met zijn vrouw en uiteindelijk drie kinderen. Maar Twente verloor hij niet uit het oog. Hij verdiepte zich met name in de literatuurgeschiedenis van het Twents. Als verdere uitwerking van een van zijn MO-scripties, voltooide hij in 1989 zijn boek *Om de taal van Twente*. Dit werd verwelkomd als 'een baanbrekende studie' en de 'eerste literatuurgeschiedenis van het Twents'.

De Nieuwe Tied

Zelf was hij ook begonnen te publiceren in het Twents, aanvankelijk vooral in *De Mòespot*, *3maandeliks tiedschrift van 't Verbond van*

Lowik Frank met hoed.

Op n biester.

Neersasse Dialektringen. Enkele van deze vroege pennenvruchten, ook uit De Twentsche Courant, zouden in 1993 gebundeld worden in *Op n Biester* bij De Oare útjouwerij (De Andere uitgeverij) van de ‘Twentse Fries’ Goaitsen van der Vliet, met wie de ‘Friese Twent’ Löwik het uitstekend kon vinden. Hij sloot zich dan ook graag aan bij de plannen van de Friese uitgever om een nieuw Twents literair tijdschrift op te richten, dat andere wegen wilde bewandelen dan de bestaande streektaaltijdschriften. Löwik had inmiddels steeds meer vraagtekens gekregen bij de koers van de Kreenk die hij verweet te weinig open te staan voor nieuwe ontwikkelingen. Dat nieuwe tijdschrift werd *De Nije Tied*, dat tussen 1994 en 2004 tien afleveringen zou tellen, die onregelmatig verschenen.

In het eerste nummer wordt het program als volgt omschreven: *Waarvandan n niej tidschrift, zö’j zegn. Doar kö’w kort oaver wean. Wiej hebt in n kop ekreegn dat der verlet is van n eigntieds, meer of meender literair/kultureel blad waar-wat-biej-zit in t plat. De themaas waar wiej oaver wilt*

schrievn zint van disse tied. Traditionele onderwaarpn zoos doar zint folklore en kritiekloze ophemeling van anneesbesmoorstied veent ginne stee an oonzn heerd. Elke tied möt van ere eigne oadem leavn! De titel van t blad DE NIEJE TIED is dan ok tegelijk n Leitmotiv.

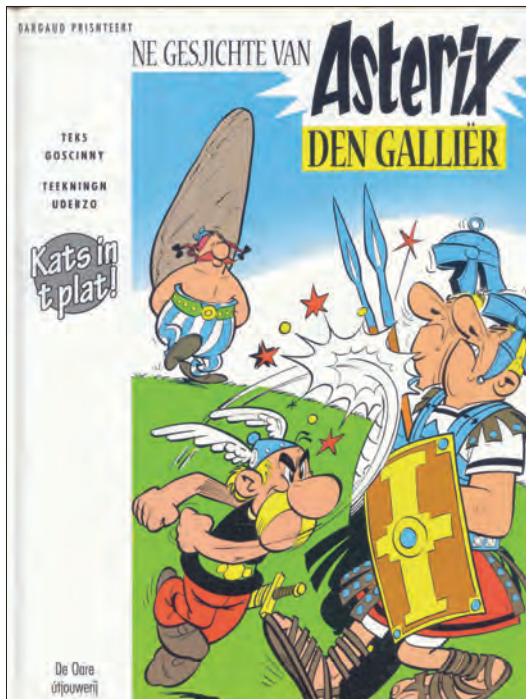
Met ingang van het derde nummer komt Gerrit Klaassen erbij als redacteur. De drie zetten zich met name af tegen middelmatigheid en kneuterigheid, omdat deze het Twents een aureool van oubolligheid gaven, die de streektaal oninteressant zou maken voor de jeugd. En daarmee was de toekomst van het Twents in het geding. Als ‘angry young men’ trekken zij van leer, daarbij het provoceren en polariseren zeker niet schuwend. In ieder geval viel hun polemisch taalgebruik niet in goede aarde bij de Kreenk. Tekenend was het incident tijdens de presentatie van het eerste nummer van *De Nije Tied* in de Enschedese V&D waarbij de saxofonist William Raaijman op verzoek van de uitgever in een improvisatie zijn visie op het Twents Volkslied ten gehore bracht. Dit schoot enkele vertegenwoordigers van de Kreenk zo in het verkeerde keelgat, dat zij de bijeenkomst verlieten. Het zou niet meer goed komen tussen *De Nije Tied* en de Kreenk voor de Twentse Sproak.

Asterix

Het ging de redacteurs van *De Nije Tied* om mooie teksten, teksten van nu, aansprekend voor jonge mensen. Mede om deze jongeren te bereiken zetten ze zich aan de vertaling van het zeer populaire stripalbum *Asterix de Gallier*. Frank had al eerder zelf strips gemaakt met taalgrappen (met Freek als hoofdpersoon), Goaitsen was in zijn studententijd op de TH Twente een groot liefhebber van *Asterix* geweest. Niet alle woordgrappen uit die Franse strip kwamen in de Nederlandse vertaling goed door. Dat moet in het Twents beter kunnen, vonden zij. Een jaar lang wikken en wegen en veel overleggen leidt tot vele mooie vondsten. Maar het moet ook kloppen en goed Twents zijn. Het lukt. In 1997 verschijnt ‘*Ne gesjichte van Asterix den Galliër*’. ‘*Gallie is hilndal innömn deur de Romeinn. Hilndal? Bo nee! Een dörpken met opsternoate Galliërs döt aait nog teagnbörsehn*’. Zo’n zin heeft Frank zeker aangesproken als

Friese Twent. Het wordt de best verkochte Twentse uitgave ooit: 15.000 exemplaren. Een paginagrote recensie in de NRC oordeelt dat de Twentse vertaling beter is dan de Nederlandse! Dat is mede vanwege de fijne humor van Frank Löwik. Maar, is de vraag na verloop van tijd: hebben ‘De Nieuje Tied’ en ‘Asterix’ het Twents onder jongeren nu echt populairder gemaakt? Daarvan is Frank op den duur niet meer zo zeker, maar hij lijkt een beetje op Asterix, hij gaat door.

Asterix den Galliër.

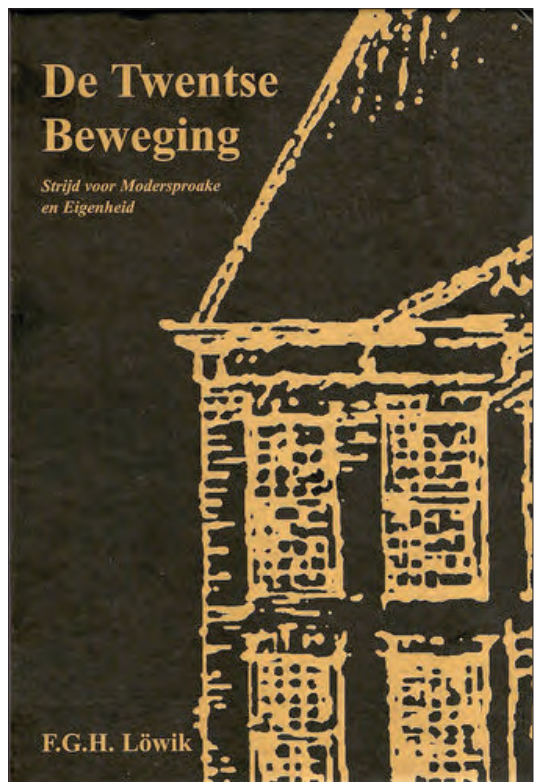
Jan Jans en de Twentse Beweging

Evenals Adriaan Buter, Herman Hagens en zovele anderen is Frank Löwik als regionalist sterk beïnvloed door Jan Jans. Dat kan ook haast niet anders als je in Almelo woont en belangstelling hebt voor streekgeschiedenis. Zijn erkentelijkheid gaat zo ver, dat hij een uitgebreide biografische studie aan zijn leermeester wijdt. In 2001 wordt na een jarenlange voorgeschiedenis in de Burgerzaal van het stadhuis van Almelo zijn biografie ‘*Jan Jans: Leven en werk (1893-1963)*’ gepresenteerd. Na jaren van onderzoek, wachten, heen-en-weer-gecorrespondeer en nog eens wachten, en

zoeken (want het manuscript is ook nog tijdenlang zoek geweest), is het dan eindelijk zo ver.

Op het gebied van de architectuur was het werk van Jan Jans al wel bekend als voorbeeldig. Maar Frank portretteert hem in al zijn veelzijdigheid. Dus ook op het gebied van de Twentse taal, hoewel Jans’ aandeel daarin toch niet zo groot was als Frank misschien had gehoopt.

Ten tijde van de presentatie van de Jans-biografie was Frank al langere tijd bezig, met wat zijn magnum opus zou worden (en blijven): een alomvattend onderzoek naar het Twentse regionalisme vanaf de Romantiek tot heden, getiteld: *De Twentse Beweging: Strijd voor Modersproake en Eigenheid*. Het was tevens zijn dissertatie, die hij in 2003 met succes verdedigde aan de RUG (Rijks Universiteit Groningen). In 1989 ging het hem nog vooral ‘Om de taal van Twente’. Nu trekt hij zijn onderzoeksobject breder. Het gaat hem in zijn dikke proefschrift (388 pagina’s) om het Twentse regionalisme, de streekcultuur in het algemeen. Behalve de

De handelseditie van Löwiks dissertatie.

regionalisten die zich met de Twentse taal hebben bezig gehouden, behandelt hij ook zo veel mogelijk personen op het gebied van de streekgeschiedenis, de tradities, de folklore, de boerderijenbouw, het landschap, alsmede de centra (instellingen, periodieken) van waaruit de

Löwik, Klaassen en Van der Vliet (v.l.n.r) in 2003.

regionale cultuur bestudeerd en gepropageerd werd en wordt. Een enorme hoeveelheid feiten en ontwikkelingen, die ook door het Van Deinese Instituut in een handeseditie is uitgebracht en die eigenlijk in geen enkele heemkundige bibliotheek mag ontbreken.

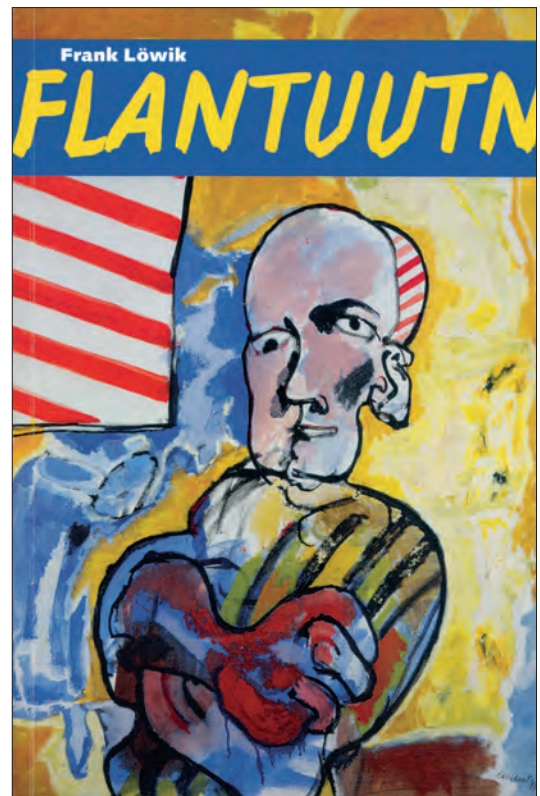
Löwik begint zijn proefschrift met een beschouwing over wat voor hem het regionalisme inhoudt. Voor hem maakt een regio, met zijn eigen, specifieke taal, volkskarakter, landschap, architectuur, zeden en gewoonten, ten diepste het begrip 'vaderland' levend, zeker in een tijd waarin door ontzuiling, secularisatie en individualisering oudere en sterke bindingen en loyaliteiten wegvallen. Regionale talen en culturen zijn sterk in het vorm en kleur geven aan een omgeving waarin mensen zich thuis voelen. Regio's vormen de bouwstenen waaruit de nationale en internationale gemeenschappen zijn opgebouwd. Wanneer wij de eigen aard der gewesten beschermen, beschermen wij ook een nationale en mondiale cultuur, die geen eenheidsworst is, maar die is opgebouwd uit de gewestelijke eigenwaarden.

Friesland is daarbij zijn voorbeeld. Ex Frisia lux (Uit Friesland komt het licht). Graag zou hij

Friese toestanden zien in Twente. Er moet in Twente eenzelfde trots op het eigene ontstaan als daar. Er moet gebroken worden met de manier waarop het voorheen ging in Twente, getuige de eerste stelling bij zijn proefschrift, die luidt:

“Vanaf het begin hebben de Twentse regionalisten het beeld uitgedragen: Twents = niet mee kunnen komen met de moderne tijd”. Toch heeft het niet gelegen aan de (vele) Twentse regionalisten die hij in zijn proefschrift behandelt, getuige zijn tweede stelling: “De lage status die de Twentse taal lange tijd had, was omgekeerd evenredig aan die van de gemiddelde Twentse regionalist”. Maar waar heeft het dan wel aan gelegen? De Twentse mentaliteit?

Hoe ruim opgezet ook, zijn proefschrift is feitelijk nog maar een eerste aanzet. We moeten het achteraf zien als een eerste verkennend onderzoek. Hij is aan nog te veel bronnenmateriaal niet echt toegekomen. In die zin biedt zijn proefschrift stof voor een aantal nieuwe studies. Ongetwijfeld zou hij ook zelf diverse onderdelen nader hebben willen uitwerken, ware het niet

Flantuutn.

Löwik en Buter bij de presentatie van 'Om de taal van Twente' in 1989.

dat zijn voortijdig overlijden hem daartoe niet meer in staat heeft gesteld.

De laatste jaren

Intussen blijft hij zijn 'verhaaln en kaanttekstn' schrijven, nu ook in de vorm van columns in De Roskam, het in 1995 opgerichte onafhankelijk opinieweekblad voor Twente. Een bloemlezing van zijn bijdragen aan De Roskam en De Nije Tied wordt in 2007 door Goaitzen van der Vliet uitgebracht onder de titel *Flantuutn* (verhaaln en kaanttekstn). Ze zijn stilistisch heel goed, levendig en humoristisch. Een voorbeeld van modern en actueel gebruik van het Twents, zoals De Nije Tied redactie zich dat had voorgesteld. Maar werd daarmee de jeugd bereikt? Zelfs het eclatante succes van de Asterix-vertaling leek geen gevolgen in die richting te hebben. Ook Frank wordt door twijfel bevangen. In 2008 levert hij een bijdrage aan een Vriendenboek voor Jurjen van der Kooi onder de titel *'Van jonge leu en...de tookumst? Ankiek of inkiek? Ne observatie oet de wereld van noe*. Frank moest

daarin tot de volgende teleurstellende conclusie voor Twente komen: *Heb iejeleu wa es n wich Tweants heurn sprekn de leste dartig joar? Dan heb iejeleu méér eheurd as ik*.

In deze jaren is hij ook in Friesland actief met publiceren. In 2009, het jaar van zijn dood, verschijnt een uitgebreid jubileumboek over 500 jaar katholiek leven in Leeuwarden, waarvan Frank een van de redacteurs is. In 2005 had hij meegewerkt aan een tentoonstellingscatalogus 'Slachtedyk' van de Friese kunstenaar Abe Gerlsma. Het lijkt in deze jaren, dat hij wat teleurgesteld is in Twente en zijn aandacht meer naar Friesland verlegt.

Toch weer Jan Jans

Op vrijdag 20 februari 2009 geeft Frank Löwik in zijn geboortestad Almelo een lezing voor de Twentse Cultuurhistorische Vereniging over *'Jan Jans en de moderspraak'*. Zijn verhaal, in het Almelo's Twents, eindigde met het overlijden van Jans, dat hij aldus beschreef: *In de koalde februarimoand van 1963 teeknde hee an plann*

veur de restauratie van ne watermölle. Doar brak den droad of. Ze hebt em eveundn op zien kantoor, bij wieze van sprekn nog met de teeknstifte in de haande. En zoo kwam Jan Jans oet de tied.

‘Doar brak em den droad of.’ Woorden waarvan de spreker niet bevroeden kon dat die binnen drie dagen hem zelf zouden betreffen. Op de 23ste februari treft hem geheel onverwachts als gevolg van een aneurysma in de hartslagader de dood.

Blijven we 10 jaar na dato met de vraag zitten: wat hadden we nog van deze talentvolle en gedreven historicus en letterkundige mogen verwachten? Volgens Goaitsen van der Vliet en Gerrit Klaassen in ieder geval nog fijnzinnige literaire observaties. Met fijne Twentse humor om stil van te genieten. Wij zouden daar nog aan toe willen voegen: wellicht ook nog een aantal baanbrekende studies op het gebied van de Twentse literatuurgeschiedenis. Ook mogen we aannemen dat hij in Friesland actief zou zijn gebleven. En ook Twente zou hij zeker niet vergeten zijn. Maar of zijn strijdbaarheid nog zo groot zou zijn gebleven, blijft de vraag. Was ook bij hem al niet een zekere berusting bespeurbaar waar het de toekomst van het Twents betrof? Niettemin, altijd zou hij zijn blijven hopen op en uitkijken naar een opleving van het regionalisme bij de jeugd, waarbij hij zich ongetwijfeld onmiddellijk zou hebben aangesloten.

Publicaties Frank Löwik

Om de taal van Twente. Historisch overzicht van een taalbeweging. Uitgeverij Broekhuis, Hengelo, 1989. (Twente akademie reeks, 3), 166 p., [8] p.

Op n biester. Nijmoodse schetsn in t Almeloos. De Oare Útjouwerij, Eanske, 1993. (Serie: Rûge rige), 47 p.

Talrijke bijdragen aan de ‘**De Nije Tied. Blad in t plat**’. Onregelmatig verschenen Twentstalig literair tijdschrift in de periode 1994-2004.

Gosciny & Uderzo, **Ne gesjichte van Asterix den Galliër, Kats in t plat!** Oaverzet oet t Fraans deur Frank Löwik & Goaitsen van der Vliet, De Oare útjouwerij, Eanske, 1997. 48 p.

Jan Jans: leven en werk (1893-1963). Van Deinese Instituut, Enschede, 2000. 162 p. Tweede druk Jan Jans Stichting, Almelo, 2013.

De Twentse Beweging. Strijd voor modersproake en eigenheid. Van Deinese Instituut, Enschede, 2003. (Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen), 388 p., [12] p.

Het regionalisme in Twente / door Frank Löwik. – In : OHB, 120e stuk, 2005. – p. 6-38.

Abe Gerlisma, 'Slachtedyk'. Uitgever Galerie de Roos van Tudor, Leeuwarden, 2005. Tentoonstellingscatalogus. [46] p.

Adriaan Buter (1918-2000) / door Frank Löwik. – In: Jaarboek Twente, Jrg. 44, 2006. – p. 114-121.

Flantuutn. Verhaaln en kaanttekstn. De Oare útjouwerij, Eanske, 2007. 115 p.

Van jonge leu en...de tookumst? Ankiek of inkiek? Ne observatie oet de wereld van noe / door Frank Löwik. - In: H. Niebaum en H. Bloemhoff (red.), Er was eens...Vriendenboek voor Jurjen van der Kooi. Oldeberkoop/Berkoop: Stichting Sasland, 2008, p. 78-81

Tjebbe T. de Jong, Hans P. Jorna, Frank G.H. Löwik en Frans E. Prins (red.): **Van Vitus tot Titus. 500 jaar katholiek leven in Leeuwarden.** Titus Brandsma Parochie, Leeuwarden, 2009. 352 p.

Oaver Jan Jans en de modersproak / door Frank Löwik. – In: 50 jaar Twentse Cultuurhistorische Vereniging 1958-2008. Almelo, 2009.

Uit de collectie: Lakstempel coryfee Voltelen

Adrie Strikker

U kent het gezegde vast wel: ergens een stempel op drukken. Wel nu, dat past helemaal bij een recent aan ons geschonken collectievoorwerp, het lakstempel van de familie Voltelen. Maar wie is de familie Voltelen? En wat is de connectie met Twente? En waarom deze schenking?

De bal begint te rollen met een telefoontje enkele maanden geleden aan het OKThuis. Er wordt geïnformeerd naar een document uit 1600 dat zich in ons historisch archief bevindt. Aan dit eeuwenoude document hangt het lakstempel toebehorende aan het geslacht Voltelen. Het zegel is toe te schrijven aan Hendrik Voltelen (1549-1624). Deze man heeft in zijn tijd diverse voornamelijk functies bekleed in onze regio. Zo is hij burgemeester te Ootmarsum en Neuenhaus geweest. Maar ook gerichtsschrijver en schout, daarnaast nog notaris. Daarvan is het document met lakstempel uit ons archief getuige. Hendrik Voltelen is dus een man met aanzien in Twente in de zeventiende eeuw! Momenteel woont aan de andere kant van het

Het lakzegel.

De stempel.

land mevrouw Jeannette Voltelen. Samen met haar zus vertegenwoordigt zij de laatste levende Nederlandse nazaten van deze Hendrik Voltelen. Beiden hebben de gezegende leeftijd van 80 jaar reeds ruim bereikt. In het bezit van Jeannette is een lakstempel met het familiewapen waarop drie laurierbladeren centraal staan. Het is één van de oudste Nederlandse familiewapens. Dit stempel heeft voor haar een bijzondere betekenis. Niet alleen omdat het zo oud is. Het is namelijk van haar vader geweest. Hij heeft het als laatste Voltelen gebruikt om geheime stukken te verzegelen die naar het Ministerie van Oorlog verzonden moesten worden. Helaas heeft ze hem niet goed gekend. Haar vader was officier en sneuvelde op 10 mei 1940. Al langer heeft ze, met haar leeftijd in het achterhoofd, nagedacht over een goede bestemming voor deze lakstempel. Niet alleen zoekt zij een betrouwbare bewaarplek. Zij zoekt ook een plek waar haar familiegeschiedenis zal voort leven. En dat is de Vereniging Oudheidkamer Twente geworden. Is dat niet fantastisch?

Want per toeval (of misschien toch niet) ontmoet Jeannette Voltelen tijdens een vakantie mevrouw Ter Wolde uit Enschede. Aan haar vertelt mevrouw Voltelen over de connectie van haar familie met Twente. Maar hoe het nu precies zit weet ze eigenlijk niet. En dat zou ze zo graag weten. Omdat mevrouw ter Wolde, als gids van Landgoed Singraven, veel van de Twentse geschiedenis weet, biedt ze aan uit te zoeken wat de connectie is. En welke rol de familie Voltelen in Twente heeft gespeeld. Via diverse oude archieven van onder andere het HCO, de gemeente Hardenberg en de Commanderie Ootmarsum komt mevrouw Ter Wolde meer te weten. De zoektocht brengt haar ook op het spoor van de Oudheidkamer Twente. Daar is al historisch materiaal van de familie Voltelen aanwezig. De lakstempel zou wellicht een mooie aanvulling zijn. Een bijzonder voorstel van hun zijde.

En dus is het op donderdag 7 maart van dit jaar zo ver. Wij hebben afgesproken met mevrouw Jeannette Voltelen en haar partner in het OKT huis om het stempel in ontvangst te nemen.

Uiteraard was ook mevrouw Ter Wolde van de partij. Het was een prachtige middag met mooie verhalen en een bijzondere overdracht van een prachtig nieuw collectiestuk. Na vertrek van de dames praten Jan Morsink en ik nog wat na. Wij komen tot de conclusie dat dit soort middagen het vrijwilligerswerk zo mooi maakt. En concluderen tevens dat mevrouw Voltelen gehandeld heeft in de geest van haar voorouders en met haar schenking letterlijk een nieuwe stempel heeft gedrukt op de Twentse geschiedenis.

Overhandiging lakstempel door Jeannette Voltelen. Rechts Adrie Strikker, midden Jan Morsink.

In memoriam Janny Willemsen-Boers

22 augustus 1937 – 18 maart 2019

.....

Op 22 maart 2019 vernamen wij het droevige bericht dat ons lid en oud-bestuurslid Janny Willemsen-Boers was overleden.

Janny is meer dan tien jaar secretaris van onze vereniging geweest. Een rol die zij met verve heeft vervuld.

Aanvankelijk was zij vrijwilliger bij het toenmalige Van Deinse Instituut in het Elderinkshuis in Enschede. Voor de jongeren onder ons: dit was een samenwerkingsverband tussen de Vereniging Oudheidkamer Twente en de Twente Akademie. Na het plotselinge vertrek, wegens ziekte, van de toenmalig secretaris Riet Luttikhuis-van Gompel, zat de Oudheidkamer zonder secretaris.

Op een simpele vraag van één der bestuursleden heeft Janny zich toen bereid verklaard deze omvangrijke taak op zich te nemen.

Op 1 maart 2007 is zij officieel met de werk-

zaamheden begonnen. Ondanks de vele andere activiteiten die Janny naast het bestuurslidmaatschap van onze vereniging had, heeft zij uitstekend invulling aan haar taak als secretaris gegeven. Daarnaast was zij op bijna alle lezingen en excursies aanwezig.

Op de Algemene Ledenvergadering van 1 mei 2017 hebben wij afscheid van haar genomen. Kort daarop vernamen wij van haar dat zij ongeneeslijk ziek was.

Het bestuur van Vereniging Oudheidkamer Twente wenst haar kinderen en kleinkinderen veel sterkte in het dragen van dit verlies. Wij bedanken Janny nogmaals postuum voor het vele werk wat zij voor ons heeft gedaan.

Willem Wondergem, vicevoorzitter

Grasland Twente

.....

Grasland Twente, de rogge is verdwenen. Amper een eeuw geleden bepaalde heide nog het beeld. Anno 2019 bestaat agrarisch Twente vooral uit gras en mais. Foto Theo Leoné

SCHERVEN BRENGEN GELUK...

Ja, het zou heel goed een scherf van niks kunnen zijn. Aan de andere kant... Wie weet welk verhaal er achter schuilgaat. Of wat voor ommekeer hij over zeg 1000 jaar teweegbrengt.

U, als lid van de Oudheidkamer Twente, u doet natuurlijk geen scherf af als zomaar een scherf. Bovendien weet u dat de OKT veel meer in zijn bezit heeft en over veel en veel meer gaat dan alleen archeologische vondsten.

Hoe meer mensen dat met u zouden weten, hoe mooier natuurlijk. En hoe rooskleuriger en actiever ook de toekomst van de OKT. Over actiever gesproken: er is binnen de OKT van alles te doen. Vrijwilligers zijn dan ook van harte welkom. Voor administratieve werkzaamheden, voor ict, voor bestuursfuncties, als huismeester, voor tal van hand- en spandiensten, voor noem maar op.

...EN EEN ACTIEVE TOEKOMST VOOR DE OUDHEIDKAMER TWENTE

Iets voor u, OKT-vrijwilliger? Of voor iemand (hoeft nog geen OKT-lid te zijn) die u kent? Mailt u dan naar: vrijwilligers@oudheidkamertwente.nl of schrijf een briefje naar onderstaand adres.

OKT huis Stroinksbleekweg 12b, 7523ZL Enschede
T 053-4787447 E info@oudheidkamertwente.nl

*Vereniging Oudheidkamer
Twente*

